

Ta kontroll över dina IT-tjänster i en orolig omvärld

Ett SeniorNet-seminarium med Johan Linåker (Rise/Lunds universitet) och Harko Verhagen (Stockholms universitet) om digital sårbarhet och vad man själv kan göra åt den.

Varför frågan är aktuell nu

- **Vi är extremt beroende av ett fåtal amerikanska bolag.** Cirka 70 % av all molninfrastruktur i Europa levereras av Microsoft, Google och Amazon. Bara 15 % kommer från europeiska leverantörer.
- **Amerikansk lagstiftning (Cloud Act, FISA 702)** ger amerikanska myndigheter rätt att begära ut data från amerikanska bolag – även om serverna står i Sverige – utan att du eller Sverige informeras.
- **Det tidigare "tillitsbaserade" förhållandet till USA har förändrats.** Föredragshållarna lyfte exempel som Elon Musks makt över Starlink-satelliterna i Ukraina-kriget och Microsofts avstängning av nya IT-konton i Trinidad och Tobago vid en avtalstvist, som varningssignaler om hur mycket makt enskilda utländska bolag och personer kan ha över samhällsviktiga tjänster.
- Risken handlar inte bara om spionage, utan också om att tjänster plötsligt kan stängas ner, fördyras eller sluta uppdateras, vilket är extra farligt i en tid med ökade cyberhot.
- **EU håller på att ta fram nya regler** (bl.a. "Cloud and AI Development Act") som ska tvinga myndigheter att riskbedöma sina IT-inköp och ha en reservplan. EU är allmänt sett mer försiktigt och riskmedvetet än USA vad gäller den digitala utvecklingen.

Vad är "digital suveränitet"?

Att ha kontroll och rådighet över sin egen digitala vardag – som individ, företag, kommun eller land – är ungefär som fysisk suveränitet över landets gränser. Målet är inte total självförsörjning (det är orealistiskt), utan att minska sårbarheten inom de mest kritiska områdena.

Använder man en digital tjänst blir man beroende av dess leverantör. Det är bekvämt att göra som alla andra gör, för det underlättar samarbeten, men är också beroendeskapande. Man får dessutom hålla i minnet att allt som behövs för tjänsten, även hårdvaran, skapar beroenden.

Öppen källkod (programvara) minskar riskerna

- Öppen programvara är gratis att ladda ner, gå igenom och anpassa – till skillnad från proprietär (stängd) programvara som Microsoft Office.
- Även stängd programvara bygger till stor del på öppen källkod.
- Exempel på öppna alternativ: **LibreOffice** (alternativ till Office), **Linux** (alternativ till Windows), **Proton** (europeisk, krypterad tjänst för e-post, kalender och lagring).
- I Tyskland har delstaten Schleswig-Holstein bytt ut 80 % av sina Microsoft-licenser mot öppna alternativ. Flera länder (Tyskland, Frankrike, Nederländerna) bygger gemensamma system som **OpenDesk**, byggt av öppna "legobitar" för fillagring, chatt, kalkylark med mera.
- Genom att kommuner och myndigheter samarbetar (t.ex. 290 svenska kommuner) kan man dela på utveckling och kostnader istället för att var och en uppfinner hjulet på nytt.

Några alternativ med öppen källkod till de stora jättarnas mjukvaror

I Danmark pågår en kampanj för att få danskarna att "ta tillbaka kontrollen över sina digitala liv", se <https://danmarkskifter.dk/skiftekits/> (på danska)

- Webbbläsare: Mozilla Firefox
- Sökmotor: Ecosia eller Qwant
- Epostklient: Mozilla Thunderbird
- Eposttjänst: Protonmail eller Tuta
- Kalender: Protonkalender eller Tutakalender
- Kartapp: HERE WeGo
- Kontorsprogram: Libre Office eller Collabora Online
- Operativsystem: Linux Mint eller Ubuntu
- Molnlagring: Proton Drive eller Nextcloud
- Videomöten: Jitsi Meet eller Open Talk
- Meddelandeapp: Signal
- AI-chatt: Le Chat eller Lumo

Avslutande budskap

Föreläsarna uppmanade till ökad medvetenhet, samarbete och påtryckning på politiker – de tyckte att digital suveränitet fått förvånansvärt lite uppmärksamhet i svensk politisk debatt jämfört med i länder som Tyskland och Danmark. Grupper som SeniorNet lyftes fram som viktiga för att sprida kunskap och hjälpa varandra ta små, konkreta steg mot ökad digital kontroll.

Chatten

Möteschatten var mycket aktiv och fylld av frågor, tips och länkar från deltagarna. Mycket rörde IT-suveränitet, öppen programvara och alternativ till amerikanska tjänster. Några exempel:

- Vem garanterar säkerheten i öppen programvara? Tusentals personer läser och granskar koden, och sårbarheter rapporteras kontinuerligt, till skillnad från i stängd kod där den insynen saknas.
- Flera undrade om det bara är infrastrukturen eller även programvaran som till 70 % kommer från USA. Svaret blev att båda delarna gäller.
- Några ifrågasatte om oron är överdriven ("Nu sprids det rädsla igen... vi kan inte hela tiden vara rädda för allt").
- Många rekommenderade LibreOffice som ett gratis, tyskt, kompetent alternativ till Microsoft Office; funkar på Windows, Mac och Linux.
- Alternativa mobiler (och deras operativsystem): Fairphone (med /e/OS, utvecklat med Murena), Jolla (finsk telefon med Linux-baserat Sailfish OS, byggd av tidigare Nokia-ingenjörer), DroidWay (Android-emulering på Linuxtelefon).
- BankID och Swish fungerar på vissa av dessa (Sailfish, Fairphone) men långt ifrån alla andra appar.

Ta kontroll över dina IT-tjänster i en orolig omvärld

Ett SeniorNet-seminarium med Johan Linåker, RISE/Lunds universitet, och Harko Verhagen, Stockholms universitet, om digital sårbarhet och vad vi kan göra åt den.

Vi är i dag starkt beroende av några få stora amerikanska teknikföretag. Microsoft, Google och Amazon står tillsammans för omkring 70 procent av Europas molninfrastruktur. Det innebär ett sårbart beroende, särskilt när amerikansk lagstiftning kan ge amerikanska myndigheter möjlighet att begära ut uppgifter från amerikanska företag även när informationen finns lagrad i Sverige.

Problemet handlar inte bara om övervakning. En digital tjänst kan också bli dyrare, stängas av eller sluta uppdateras. Seminariet tog upp exempel på hur stor makt enskilda teknikföretag kan få över samhällsviktiga tjänster.

Digital suveränitet

Föreläsarna använde begreppet **digital suveränitet**. Enkelt uttryckt handlar det om att ha kontroll över sina viktigaste digitala tjänster och att inte vara helt beroende av en enda leverantör.

Målet är inte att Europa ska tillverka all teknik själv. Det viktiga är att minska de mest kritiska beroendena och se till att det finns alternativ.

Ett sätt är att använda **öppen programvara**, där källkoden kan granskas och utvecklas av andra. Exempel är:

- **LibreOffice** i stället för Microsoft Office
- **Firefox** som webbläsare
- **Linux** som alternativ till Windows
- **Thunderbird** för e-post
- **Signal** för meddelanden
- **Proton** och **Nextcloud** för bland annat e-post och lagring
- **Jitsi Meet** för videomöten

Även om öppen programvara inte automatiskt är säker ger den möjlighet till insyn och gör det lättare att byta leverantör.

Andra länder har börjat agera

I Tyskland har Schleswig-Holstein beslutat att ersätta en stor del av sina Microsoft-licenser med öppna alternativ. Flera europeiska länder samarbetar också kring **OpenDesk**, där olika öppna programvaror kombineras till ett gemensamt system.

I Danmark finns en kampanj för att människor ska **”ta tillbaka kontrollen över sina digitala liv”**, med tips på europeiska och öppna alternativ.

Vad kan vi själva göra?

Seminariets budskap var inte att vi ska vara rädda för de stora teknikföretagen eller kasta bort allt vi använder i dag. Det handlar snarare om att **bli medvetna om våra beroenden och skaffa alternativ där det är rimligt**.

Det kan vara så enkelt som att prova Firefox eller LibreOffice, eller att välja en annan tjänst för e-post och lagring.

Chatten under seminariet var livlig. Deltagarna diskuterade bland annat säkerheten i öppen programvara, alternativ till amerikanska tjänster och alternativa mobiltelefoner som Fairphone och Jolla. BankID och Swish fungerar på vissa alternativa telefoner, men långt ifrån alla appar gör det.

Det viktigaste budskapet var kanske detta: Ju fler alternativ vi har, desto större handlingsfrihet och mindre sårbarhet får vi. SeniorNet kan bidra genom att sprida kunskap och hjälpa människor att göra små, konkreta förändringar.